

**ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԱՐՏԱՅՈՒԼՈՒՄՆ ԱՐՅԱԽ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ, ՈՐՊԵՍ ՉՃԱՆՍՉՎԱԾ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ,
ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ**

Մոսի ԶԱԲԱՐՅԱՆ

Բանալի բառեր. Չճանաչված պետություններ, միջազգային իրավունք, մարդու և քաղաքացու իրավունքներ ու ազատություններ, միջազգային պայմանագիր, օրենքներ, ԼՂՀ, ԱՀ

Ключевые слова. Непризнанные государства, международное право, права и свободы человека и гражданина, международные договоры, законы, НКР, РА

Key words: Unrecognized States, international Law, human and citizen's rights and freedoms, international treaty, laws, NKR, RA

**МЕЖДУНАРОДНЫЕ ПРАВОВЫЕ ДОКУМЕНТЫ ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА И ИХ ОТРАЖЕНИЕ
В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ АРЦАХСКОЙ РЕСПУБЛИКИ – КАК НЕПРИЗНАННОМ ГОСУДАРСТВЕ
С. ЗАХАРЯН**

В условиях строительства правового государства на процессы демократических реформ имеет огромное влияние имплементация международных документов в национальное законодательство по правам и свободам человека и гражданина. С самого начала приобретения независимости Республика Арцах в одностороннем порядке присоединилась к некоторым международным договорам. Процесс уже начался, остается только действенные шаги, чтобы реализовать их.

**INTERNATIONAL DOCUMENTS OF HUMAN RIGHTS AND THEIR REFLECTION IN THE
LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF ARTSAKH – AS IN THE UNRECOGNIZED STATE
S. ZAQARYAN**

In the conditions of the construction of a legal state on the processes of democratic reforms, the implementation of international documents in the national legislation on the rights and freedoms of man and citizen has a huge impact. From the very beginning of independence, the Republic of Artsakh unilaterally joined several international treaties. The process has already started, there are only effective steps to realize them.

Իրավական պետության կառուցման պայմաններում ժողովրդավարական բարեփոխումների գործընթացի վրա հսկայան ազդեցություն ունի մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների վերաբերյալ միջազգային հանրահայտ փաստաթղթերի ներդրումն ազգային օրենսդրության մեջ: Անկախության ձեռք բերման հենց սկզբից Արցախի հանրապետությունը ձեռնամուխ եղավ մակդրամախորհն միանալու միջազգային մի քանի պայմանագրերի: Գործընթացն արդեն սկսված է, մնում է միայն գործնական քայլեր, դրանցում ամրագրված նորմերը կյանքի կոչելու համար:

Արցախի Հանրապետության կողմից պետական անկախության ձեռքբերումով մեծացել է հետաքրքրությունն՝ արցախյան և միջազգային իրավունքի հարաբերակցության հարցի շուրջ:

Իրավական պետության կառուցման պայմաններում ժողովրդավարական բարեփոխումների գործընթացի վրա հսկայան ազդեցություն ունի միջազգային իրավունքի նորմերի իմպլեմենտացիան: Միջազգային իրավունքի նորմերի իմպլեմենտացիան հանդիսանում է միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ նորմերի ու սկզբունքների փաստական ներդրումն ազգային իրավական համակարգ, որն իրականացվում է միջազգային-իրավական փաստաթղթերի տրանսֆորմացիայի, ռեցեպցիայի, ինկորպորացիայի, ադապտացիայի, հղման ձևերով¹: Անկախ նրանից, թե միջազգային նորմերի ներդրումն ազգային օրենսդրության մեջ ինչ անուն է կրում կամ

¹ Քոչարյան Վ. Միջազգային իրավունք: Ուսումնական ձեռնարկ-Եր.: Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, 2002, էջ 18

ինչ փուլերով է ընթանում, կարող ենք փաստել, որ այդ գործընթացը վաղուց արդեն սկսված է, որից անմասն չեն նաև նորանկախ, չճանաչված, ինչպես նաև անկախության և միջազգային-իրավական ճանաչման ձգտող ազգերն ու պետությունները:

Միջազգային իրավունքի դոկտրինայում միջազգային և ներպետական իրավունքի հարաբերակցության հարցի շուրջ գոյություն ունեն երկու կոնցեպցիաներ՝ դուալիստական և մոնիստական: Անկախ նրանից, թե պետությունը մոնիզմի կամ դուալիզմի տեսություններից¹ որին է նախապատվություն տալիս, նա պարտավոր է իր ներքին ու արտաքին քաղաքականությամբ կատարել ստանձնած միջազգային պարտավորությունները և պահպանել միջազգային նորմերի առաջնայնությունը:²

Ինչպես նորանկախ երկրների մեծ մասը, այնպես էլ Արցախի Հանրապետությունը³, միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ նորմերն ու սկզբունքները համարում է իր երկրի իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասը: Իսկ որպես միջազգային իրավունքի չճանաչված սուբյեկտ՝ նա ոչ միայն դեկլարատիվ կարգով՝ Սահմանադրությամբ նշված մեկ նախադասությամբ հռչակում է իր հավատարմությունը միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ նորմերին ու սկզբունքներին, այլև դա անում է գործնական ասպարեզում: Խոսքն ոչ միայն այն մասին է, որ Արցախի խորհրդարանի կողմից ընդունված օրենքներում և նույնիսկ ենթաօրենսդրական ակտերում ուղղակի հղում է կատարվում միջազգային փաստաթղթերին՝ որպես տվյալ նորմատիվ ակտի ընդունման բաղկացուցիչ մասի, այլև նշվում է, որ եթե Արցախի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով սահմանված են այլ նորմեր, քան նախատեսված են տվյալ օրենքով, ապա կիրառվում են միջազգային պայմանագրի նորմերը: Իսկ համաձայն ԼՂՀ Միջազգային պայմանագրերի մասին օրենքի 5-րդ հոդվածի՝⁴ «Ուժի մեջ մտած Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության միջազգային պայմանագրի նորմերը Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության տարածքում գործում են անմիջականորեն»: Օրենքը սահմանում է, որ եթե վավերացված միջազգային պայմանագրում սահմանվում են այլ նորմեր, քան նախատեսված են Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության օրենքներով, ապա կիրառվում են վավերացված միջազգային պայմանագրի նորմերը: Նույն տրամաբանությամբ էլ, եթե սահմանված կարգով հաստատված Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության միջազգային պայմանագրում սահմանվում են այլ նորմեր, քան նախատեսված են Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության Նախագահի նորմատիվ հրամանագրերով, կարգադրություններով, կառավարության որոշումներով կամ գերատեսչական նորմատիվ ակտերով, ապա կիրառվում են հաստատված միջազգային պայմանագրի նորմերը:

Չճանաչված լինելու պատճառով Արցախի Հանրապետությունը չի հանդիսանում միջազգային իրավունքի սուբյեկտ, ինչն էլ նրան զրկում է միջազգային պայմանագրի կնքման լիարժեք կողմ լինելու հնարավորությունից: Այդ պատճառով անկախության ձեռքբերման հենց սկզբից Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը ձեռնամուխ եղավ միակողմանիորեն միանալ մարդու իրավունքների վերաբերյալ մի շարք կոնվենցիաների: Այսպես, դեռևս 1992 թվականի նոյեմբերի 23-ի ԼՂՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության N ՆԽ -0131-1 որոշմամբ /ԼՂՀ Գերագույն խորհրդի 23.11.1994թ. N ԹՆ-0098-1 որոշում/ միակողմանիորեն ԼՂՀ-ն միացավ

¹ <Միջազգային և ներպետական իրավունքի հարաբերակցության հարցը չճանաչված պետություններում /ԼՂՀ Օրինակով/> Ս. Ալեքսանյան, ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՇՆԱՆՈՒԹՅՈՒՆ Գիտատեղեկական ամսագիր, 1-2/187-188 հունվար-փետրվար, Երևան 2015, էջ՝ 46

² В.А. Карташкин <Права человека: соотношение международного и внутригосударственного права>., Права человека — индикатор современного развития России: материалы Международной научно-практической конференции / отв. ред. Т. А. Сошникова. — М.: Изд-во Моск. гуманит. ун-та, 2015. с. 41

³ 2017 թվականի փետրվարի 20-ին անցկացված համաժողովրդական հանրաքվեի արդյունքով Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության քաղաքացիները ընդունեցին նոր Սահմանադրություն, որի բարեփոխումներից է նաև երկրի վերանվանումը՝ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունից՝ Արցախի Հանրապետություն: Համաձայն Սահմանադրության 1-ին հոդվածի 2-րդ կետի՝ <Արցախի Հանրապետություն և Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետություն անվանումները նույնական են>:

⁴ ԼՂՀ <Միջազգային պայմանագրերի մասին> օրենքն ընդունվել է 2014 թվականի մարտի 26-ին, որով ուժը կորցրած ճանաչվեց Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերի մասին Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության 2005 թվականի նոյեմբերի 30-ի ՀՕ-237 օրենքը:

<Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրին>, <Գաղութային երկրներին և ժողովուրդներին անկախություն շնորհելու մասին հռչակագրին> և <Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների միջազգային դաշնագրին> և դրան կից ֆակուլտատիվ արձանագրություններին, իսկ 1993 թվականի հունվարի 26-ին ԼՂՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության N ՆՆ-0161-1 որոշմամբ /ԼՂՀ Գերագույն խորհրդի 23.11.1994թ. N ԹՆ-0097-1 որոշում/ Արցախը միակողմանիորեն միացավ նաև <Պատերազմի զոհերի պաշտպանության մասին> 1949 թվականի օգոստոսի 12-ի Ժնևյան համաձայնագրերին և դրանց 1977 թվականի սեպտեմբերի 26-ի լրացուցիչ արձանագրությանը:

ԱՀ-ի կողմից Մարդու իրավունքների վերաբերյալ հեղինակավոր կոնվենցիաներին միանալու գործընթացն դրանով չավարտվեց, այն շարունակվեց նաև հետագա տարիներին: Այսպես, 2014 թվականի հոկտեմբերի 29-ին ընդունվեց <Եվրոպական մշակութային կոնվենցիան վավերացնելու մասին> օրենքը, իսկ 2015 թվականի ապրիլի 20-ին ընդունվեց <Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիան վավերացնելու մասին>, <Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը վավերացնելու մասին>, <Եվրոպայի ճարտարապետական ժառանգության պաշտպանության մասին կոնվենցիան վավերացնելու մասին> և <Հնագիտական ժառանգության պաշտպանության մասին մասին եվրոպական կոնվենցիան վավերացնելու մասին> ԼՂՀ օրենքները: Միջազգային պայմանագրերին միանալու այս գործընթացը գտնվում է շարունակական փուլում:

Ինչ վերաբերում է այն հարցին, թե միջազգային իրավունքի սուբյեկտ չհամարվող, միջազգային-իրավական ճանաչում չունեցող երկիրն ինչ իրավունք ունի միանալու Մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային հանրահայտ փաստաթղթերին, ապա, որպես հակափաստարկ կամ հիմնավորում, բերենք Միավորված ազգերի կազմակերպության կողմից 1948 թվականի դեկտեմբերի 10-ին ընդունված Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 2-րդ հոդվածը: Համաձայն նշված հոդվածի՝ <<Ամեն ոք ունի այս հռչակագրում բերված բոլոր իրավունքներն ու ազատությունները՝ առանց որևէ խտրականության՝ հիմնված ռասայական, մաշկի գույնի, սեռի, լեզվի, կրոնի, քաղաքական կամ այլ համոզմունքների, ազգային կամ սոցիալական ծագման, ունեցվածքի, դասային պատկանելության կամ որևէ այլ կարգավիճակի վրա:

***Ավելին, ոչ մի խտրականություն չպետք է հիմնված լինի երկրի կամ տարածքի, քաղաքական, իրավական կամ միջազգային կարգավիճակի վրա, լինի դա անկախ, խնամարկյալ, ոչ-ինքնակառավարվող կամ ինքնիշխանության որևէ այլ սահմանափակումով պետական կազմավորում, որին պատկանում է մարդը /ընդգծումը մերն է՝ Ս.Ա./>>*¹ Այս հոդվածն, առավել քան, վերաբերում է Արցախի Հանրապետության նման կարգավիճակ ունեցող երկրներին:**

Նույն ոգով են շարունակվում նաև մարդու իրավունքների միջազգային օրինաշարը կազմող մյուս փաստաթղթերը՝ Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին և Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին դաշնագրերը/1966թ./: Այս երկու ակտերի նախաբաններն ու 1-ին մասերը լրիվ իդենտիկ են: Մասնավորապես, այդ ակտերի 1-ին մասի 1-ին հոդվածը հռչակում է բոլոր ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունքը, ըստ որի՝ նրանք ազատորեն սահմանում են իրենց քաղաքական կարգավիճակը և ազատորեն ապահովում իրենց տնտեսական, սոցիալական ու մշակութային զարգացումը: <Բոլոր ժողովուրդներն իրենց նպատակներին հասնելու համար կարող են ազատորեն տնօրինել իրենց բնական հարստություններն ու ռեսուրսները՝ առանց խոչընդոտելու փոխաշահավետության սկզբունքի վրա հիմնված միջազգայն տնտեսական համագործակցությունից բխող որևէ պարտավորություն և միջազգային իրավունք>:² Այս դրույթով երկու փաստաթղթերը ճանաչում են, որ մարդու իրավունքների իրականացումը շատ

¹ Մարգարյան Վ., Ռոյթեր Վ., Խյուրեմբեր Կ.: Մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային և հայաստանյան ընթացակարգեր Եր.: Մարդու իրավունքների և ժողովրդավարության ինստիտուտ՝ ՄԻԺԻ-ի հրատ., 2003թ., էջ 248

² ՄԱԲԻՆԻ ԻՐԱՎՈՒՆԵՑՆԵՐ. ՄԱԿ-ի միջազգային փաստաթղթերի ընտրանի և ձեռնարկ մարդու իրավունքների վերաբերյալ: Միավորված ազգերի կազմակերպության հայաստանյան գրասենյակ, Երևան 2013, էջ 112

բաներով կախված է պետության և ազգի տնտեսական, սոցիալական և մշակութային զարգացման մակարդակից, որում մարդը կոնկրետ ապրում է :¹

Ավելին, <Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության պետական անկախության հիմունքների մասին> ԼՂՀ սահմանադրական օրենքի /ընդունվել է 1992 թվականի հունվարի 8-ին/ IX կետի երկրորդ մասը հայտարարում է՝

<... Հանրապետությունն ապահովում է քաղաքացիների իրավունքների ազատությունն այն լրիվ ծավալով, որը պարունակվում է Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի մեջ և միջազգային իրավունքի նորմերում>:²

Ծարունակելով նույն դիրքորոշումը, ԱՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի չորրորդ մասը հռչակում է՝ <Պետությունն ապահովում է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը՝ միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ սկզբունքներին և նորմերին համապատասխան>:

Հատկանշական է, որ Արցախի պետական մարմինները որևէ նորմատիվ ակտ ընդունելու ժամանակ, տարիներ շարունակ, հղում էին կատարում ոչ միայն ԱՀ-ի կողից միակողմանիորեն միացած, այլև չմիացած պայմանագրերի: Ասվածը վերաբերում է մարդու իրավունքների մասին միջազգային կոնվենցիաներին ու ԱՀ դատական իշխանությանը: Այսպես, ԼՂՀ Գերագույն դատարանի՝ 2014 թվականի հունվարի 24-ի քաղաքացիական գործով որոշման մեջ, որպես վճռաբեկ բողոքի հիմք, ընդունում է ոչ միայն ԼՂՀ Սահմանադրությունը, Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքը, այլև Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 4-րդ հոդվածի պահանջները, կոնվենցիա, որին այդ ժամանակ ԼՂՀ-ն դեռևս միացած չէր: Նմանատիպ դատական գործերն ամենևին էլ եզակի չեն:

Մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային հանրահայտ փաստաթղթերի դրույթների անդրադարձն Արցախի Հանրապետության օրենսդրության մեջ ցայտուն կերպով երևում է հատկապես ԱՀ Սահմանադրության մեջ, մանավանդ՝ մարդու և քաղաքացու իրավունքների, ազատությունների և պարտականություններին վերաբերող բաժնում: ԱՀ Սահմանադրությունում ոչ միայն կարող ենք գտնել մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների մասին հանրահայտ պոստուլատները, այլև դրանց անդրադարձը ԱՀ ընթացիկ օրենսդրության մեջ, իսկ ավելի կոնկրետ՝ մարդու իրավունքների վերաբերյալ հանրաճանաչ նորմերի և սկզբունքների հիման վրա ընդունված բազմաթիվ օրենքների մեջ: ԱՀ Սահմանադրության 2-րդ գլխում արտացոլված են այնպիսի միջազգային-իրավական ակտերի դրույթներ, ինչպիսիք են 1948 թվականի Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը, 1966 թվականին ընդունված Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին և Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին դաշնագրերը, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիան/1950թ./ և այլ հնդինակավոր ակտեր: Խոսքը, մասնավորապես, այնպիսի իրավունքների ամրագրման մասին է, ինչպիսիք են արժանապատվության /հոդ. 23/, կյանքի /հոդ. 24/, ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության /հոդ. 25/, անձնական ազատության /հոդ. 27/, խոշտանգման և խտրականության արգելքի /հոդ. 26 և 29/, օրենքի առջև բոլորի հավասարության /հոդ. 28/, պատվի ու բարի համբավի, մասնավոր և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիության /հոդ. 31/, բնակարանի անձեռնմխելիության /հոդ. 32/, անձնական տվյալների պաշտպանության /հոդ. 34/, կրթության /հոդ. 38/, ազատ տեղաշարժվելու /հոդ. 40/, մտքի, խղճի և դավանանքի /հոդ. 41/, կարծիքի արտահայտման /հոդ. 42/, հավաքների /հոդ. 44/, միավորումների /հոդ. 45/, կուսակցություններ ստեղծելու և դրանց անդամագրվելու /հոդ. 46/, ընտրական և հանրաքվեների մասնակցելու /հոդ. 48/, պատշաճ վարչարարության /հոդ. 48/, հանրագիր ներկայացնելու /հոդ. 53/, քաղաքական ապաստանի /հոդ. 54/, աշխատանքի /հոդ. 57/, գործադուրի /հոդ. 58/, տնտեսական գործունեության ազատության /հոդ. 59/, սեփականության /հոդ. 60/,

¹ Капицын В.М. История, теория и защита прав человека: Учебник.-М.: Московский университет потребительской кооперации, 2003. С-70

² <http://arlexis.am/> / հղումն 22.07.2017 –ի դրությամբ/

դատական պաշտպանության և մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային մարմիններին դիմելու /հոդ. 61/, վնասի հատուցման /հոդ. 62/, անմեղության կանխավարկածի /հոդ. 66/ և այլ հիմնարար իրավունքներ ու ազատություններ:

Ի կատարումն ստանձնած միջազգային պարտավորությունների, Արցախի իշխանություններն ընդունել են մարդու իրավունքների վերաբերյալ բազմաթիվ ու բազմոլորտ օրենքներ և այլ իրավական ակտեր: Լուսքը վերաբերում է քաղաքական, քաղաքացիական, տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքներին վերաբերող բազմաթիվ օրենքների, որոնց ընդունման հիմքում ընկած են վերոնշյալ միջազգային-իրավական ակտերը:

Սակայն, միաժամանակ, պետք է նշենք, որ Արցախի Հանրապետության օրենսդրությունն /ինչպես նաև երկրի հասարակական-քաղաքական կյանքի մյուս ոլորտները/ չի առանձնանում իր ինքնուրույնությամբ: Այդ օրենքների ու ենթաօրենսդրական ակտերի ընդունման աղբյուրը գլխավորապես հանդիսանում է Հայաստանի Հանրապետությունը, մի հանգամանք, որն ունի իր տրամաբանական եւ պատմա-քաղաքական դրդապատճառները:

Հավելենք, որ անկախության ձեռքբերումից հետո Արցախի օրենսդիր մարմինն ընդունել է մոտ 340 օրենք, որոնք վերաբերում են երկրի հասարակական-քաղաքական կյանքի տարաբնույթ կողմերին: Այսպես, ԱՀ-ի կողմից ընդունված օրենքների գերակշիռ մասը կազմում է քաղաքացիների սոցիալ-տնտեսական հարաբերություններին վերաբերող օրենսդրությունը¹: Ընդունվել են օրենքներ <Պետական կենսաթոշակների մասին> /16.12.11թ./, <Սոցիալական աջակցության մասին> /10.10.2009թ./, <Աշխատանքի վարձատրության մասին> / 20.03.2003թ./, <Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների սոցիալական պաշտպանության մասին>, <Անհատ ձեռնարկատերերի համար պարտադիր սոցիալական ապահովագրության վճարների արտոնություններ սահմանափակելու մասին> /23.06.2006թ./, <Բնակչության զբաղվածության և գործազրկության դեպքում սոցիալական պաշտպանության մասին>, <Զինծառայողների և նրանց ընտանիքի անդամների սոցիալական ապահովության մասին> /22.01.1999թ./, <Զբաղվածության մասին> /28.12.2013թ./, <Երկարամյա ծառայության աշխատանքայն կենսաթոշակներ նշանակելու պայմանների մասին> /03.08.1997թ./, <Ժամանակավոր անաշխատունակության նպաստների մասին> /30.12.2011թ./, <ԼՂՀ հաշմանդամների սոցիալական պաշտպանության մասին> /20.11.1997թ./, <Նվազագույն ամսական աշխատավարձի մասին> /30.12.2008թ./ և այլ օրենքներ ու ենթաօրենսդրական ակտեր: Ազգային ինքնուրույնության պահպանման և անկախ պետականության կերտման գործում շատ կարևոր էր <Լեզվի մասին> օրենքի ընդունումը²: Համաձայն այս օրենքի 1-ին հոդվածի՝ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության պետական լեզուն հայերենն է: ԼՂՀ պաշտոնական լեզուն գրական հայերենն է: ԼՂՀ-ն նպաստում է Ղարաբաղի /Արցախի/ բարբառի պահպանմանը, օգտագործմանը, խրախուսում նրա գիտական ուսումնասիրումը և ազգագրական ու բանահյուսական ժողովածուների հրատարակումը: Իսկ հոդված 3-ը հռչակում է, որ ԼՂՀ կրթության համակարգում դասավանդման և դաստիարակության լեզուն գրական հայերենն է: ԼՂՀ ազգային փոքրամասնությունների համայնքներում հանրակրթական ուսուցումն ու դաստիարակությունը կարող են կազմակերպվել իրենց մայրենի լեզվով՝ պետական ծրագրով և հովանավորությամբ, հայերենի պարտադիր ուսուցմամբ:

Ժողովրդավարական պետության կայացման համար շատ կարևոր է նաև այնպիսի օրենքների առկայությունը, ինչպիսիք են <Տեղեկատվության ազատությունը> /02.11.2004թ./, <Քաղաքացիների առաջարկությունները, դիմումները և գանգատները քննարկելու կարգի մասին> /19.11.2009թ./, <Զանգվածային լրատվության մասին> /10.11.2004թ./, <Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին> /20.01.2007թ./ և այլն:

Քաղաքացիների՝ նշված սահմանադրական իրավունքներն իրենց մանրամասն կարգավորումն են ստացել հանրապետության քրեական, քաղաքացիական և վարչական,

¹ Այվազյան Վ.Ն. Մարդու իրավունքների պաշտպանության վերաբերյալ միջազգային նորմերի արտացոլումը ՀՀ ազգային օրենսդրության մեջ . <Բանբեր Երևանի համալսարանի>, թիվ 3/84/, 1994, էջ 193

² <Լեզվի մասին> գործող օրենքն ընդունվել է 2013 թվականի մայիս 15-ին, որով ուժը կորցրած է ճանաչվել <Լեզվի մասին> 1995 թվականի դեկտեմբերի 20-ի խմբագրությամբ օրենքը:

նյութական ու դատավարական իրավունքի նորմերով: Մարդու և քաղաքացու խախտված իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության համար յուրահատուկ մարմին է Մարդու իրավունքների պաշտպանի ինստիտուտը, որը ԱՏ-ում առաջին անգամ ներդրվեց՝ 2005 թվականի մարտի 5-ին ընդունված <Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին> օրենքով, իսկ այնուհետև ենթարկվեց սահմանադրական կարգավորման: Համաձայն ԱՏ Սահմանադրության 157-րդ հոդվածի՝ <Մարդու իրավունքների պաշտպանը անկախ պաշտոնատար անձ է, որը հետևում է պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց, իսկ Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքով սահմանված դեպքերում՝ նաև կազմակերպությունների կողմից մարդու իրավունքների և ազատությունների պահպանմանը, նպաստում է խախտված իրավունքների և ազատությունների վերականգնմանը, իրավունք-ներին ու ազատություններին առնչվող նորմատիվ իրավական ակտերի կատարելագործմանը>:

ԱՏ-ում ընդունվել են բազմաթիվ օրենքներ, որոնք կարգավորում են երկրի հասարակական-քաղաքական կյանքի տարբեր ոլորտները: Ողջունելի է այնպիսի <ժամանակակից> օրենքի հաստատումը, ինչպիսին է <Էկոլոգիական կրթության և դաստիարակության մասին> օրենքն՝ ընդունված 2016 թվականի դեկտեմբերի 14-ին: Այս օրենքի նախաբանում նշվում է՝ <Սույն օրենքը կարգավորում է էկոլոգիական անընդմեջ կրթության և դաստիարակության բնագավառում պետական քաղաքականության սկզբունքները, իրավական, կազմակերպական և ֆինանսատնտեսական հիմքերը: Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունում բարե-նպաստ էկոլոգիական անվտանգ շրջակա միջավայրում ապրելու՝ մարդու սահմանադրական իրավունքի և կարևորագույն պետական խնդրի՝ էկոլոգիայի ապահովման նպատակով շրջակա բնական միջավայրի պահպանության գործում յուրաքանչյուրի սահմանադրական պարտականությունների իրականացումը պահանջում է քաղաքացիների էկոլոգիական բարձր գրագիտություն, որը ձեռք է բերվում էկոլոգիական անընդմեջ կրթության ընթացքում>:

Արձանագրենք, որ այսօրվա դրությամբ ԱՏ-ի կողմից միակողմանի կարգով միացած՝ միջազգային պայմանագրերի ցանկը դեռևս սահմանափակ է /մոտ մեկ տասնյակ/: Կարծում ենք՝ հաջորդ փուլում արժե միանալ ՄԱԿ-ի կանոնադրությանը, որն իրենից ներկայացնում է համաշխարհային <կարգ ու կանոնի> պահպանման յուրատեսակ միջոց: Անհրաժեշտություն է նաև միանալ Միջազգային պայմանագրերի մասին Վիեննայի կոնվենցիային/1969թ./, իսկ այնուհետև հերթականորեն միանալ մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների վերաբերյալ միջազգային այլ հանրահայտ փաստաթղթերի:

Ժամանակակից միջազգային իրավունքում ձևավորվել է մարդու իրավունքների և ազատությունների ապահովման և պաշտպանության տարաբնույթ ոլորտները կարգավորող միջազգային-իրավական փաստաթղթերի մի ամբողջ փաթեթ: Դրա հիմնարար պայմանագրերին միացել է երկրների մեծամասնությունը, այդ թվում՝ նորանկախ ու միջազգայնորեն դեռևս չճանաչված Արցախի Հանրապետությունը: Սակայն պայմանագրերին միանալը հանդիսանում է առաջին քայլը միայն: Անհրաժեշտ են ջանքեր միջազգային իրավունքի նորմերը կյանքի կոչելու, դրանցում բովանդակվող դրույթները գործնականում կիրառելու համար: Առավել մեծ ջանքեր պահանջվում են, իրոք, այն երկրների համար, որոնք չունեն միջազգային-իրավական ճանաչում, նորանկախ են, գտնվում են պատերազմական կամ՝ ոչ պատերազմ-ոչ խաղաղություն իրավիճակում, ունեն թույլ տնտեսություն ու բանակ: Հարցի բարդությունը կայանում է ոչ միայն նրանում, որ այդ երկրները պետք է փորձեն մարդու և քաղաքացու իրավունքների, ազատությունների և նրանց օրինական շահերի պաշտպանությունը իրականացնել դեմոկրատական և իրավական պետությանը համապատասխան գործելաճով, այլև լուծեն ամենօրյա գոյատևման, հանապազօրյա հացի հայթայթման, ինքնահաստատման, պետականության կերտման, դրսի թշնամու դեմ անընդհատ պայքարի, անկախության միջազգային-իրավական ճանաչման և այլ կարևոր ու օրախնդիր հարցեր, որոնց, սովորաբար, չեն անդրադարձնում զարգացած ու զարգացող երկրները:

Պետք է փաստել նաև, որ սահմանադրական և ներպետական օրենսդրության մակարդակով մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային հանրահայտ փաստաթղթերին միանալը հանդիսանում է փոքր, թույլ տնտեսություն ու ռազմաարդյունաբերություն ունեցող, նորանկախ ու չճանաչված երկրների համար միջազգային հարաբերություններին մասնակացելու, աշխարհաքաղաքական իրադարձությունների օբյեկտ դառնալու գլխավոր ու, թերևս միակ, խաղաթուղթը: Քանի որ վերջիններս չունեն միջազգային գործընթացների վրա ազդելու ոչ մի լծակ, նրանց ոչինչ չի մնում, քան միանալ միջազգային հանրահայտ փաստաթղթերին, մանավանդ՝ մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային ակտերին /առաջնահերթության կարգով այդ երկրները, սովորաբար, միանում են Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրին /1948թ./, Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին և Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին դաշնագրերին /1966թ./, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիային /1950 թ./, ՄԱԿ-ի կանոնադրությանը և անկախության, ինքնիշխանության կամ գաղութացումից ազատվելուն վերաբերող այլ միջազգային պայմանագրերին/: Դրանով նրանք աշխարհին ի ցույց են դնում իրենց պատրաստակամությունը՝ միջազգային հանրության մաս կազմելու, դեմոկրատական ու իրավական պետություն դառնալու գործում, ինչը շատ տրամաբանական է: Ասվածն ակնհայտորեն երևում է այդ երկրների անկախության հռչակագրերի, Սահմանադրությունների ու ներպետական օրենսդրության դրույթներից, որի վառ օրինակներից մեկը նորանկախ Արցախի Հանրապետության իրավական դաշտն է:

Տեղեկություններ հեղինակի մասին.

Մոսի Ջաքարյան - ԱրՊՀ Իրավունքի ամբիոնի դասախոս, իրավագիտության հայցորդ, sosy21@yandex.com , 097 25 21 61

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել խմբագրական կոլեգիայի անդամ, ի.գ.դ., պրոֆեսոր Գ.Ս.Ղազինյանը: